

ZEMSKÉ ÚSTAVY PRO CHOROMYSLNÉ V ČESKÉM KRÁLOVSTVÍ

MUDr. Emanuel Doněk, Antonín Doněk, MUDr. Jana Doňková, Ing. Radim Beneš

Psychiatrická léčebna Kroměříž

Psychiat. pro Praxi; 2006; 6: 305–306

V předcházejících článcích jsme se zabývali počátky moravského psychiatrického ústavnictví. Pro úplnost celkového obrazu a možnost srovnání uvádíme i stručný přehled Královských českých zemských ústavů pro choromyslné. Vývoj české psychiatrie, a především pražských ústavů pro duševně nemocné podrobně zpracoval prof. E. Vencovský (7, 8).

Ústavní péče o duševně nemocné v Čechách byla na počátku 19. století zcela nedostačující. Pokud vůbec byli nemocní hospitalizováni, pak v církevních nemocnicích, kde jim bylo poskytováno jen základní ošetření. Zcela ojedinělou výjimkou byla Městská nemocnice v Plzni, která již při svém otevření v roce 1833 měla dva pokoje určené pro léčbu až 6 duševně nemocných a tuto péči zajišťovala celých šedesát čtyři let (1, 8).

Jediný specializovaný ústav pro léčbu choromyslných se v té době nacházel v Praze a přes veškeré zvyšování počtu jeho lůžek a adaptace nových objektů byl neustále přeplněn. Proto se rozhodl Český zemský výbor vyhovět návrhu ředitele dr. Franze Köstla zaměřit se na budování mimopražských zařízení. Nejrychlejším řešením byla adaptace některého vhodného objektu, protože vybudování nového ústavu bylo náročné nejen časově, ale i finančně (4, 7).

Roku 1867 byla zahájena adaptace textilní továrny, dříve piaristického kláštera v Kosmonosích na Královský český zemský filiální ústav pro choromyslné se 394 lůžky. Již za tři roky sem byli převezeni první většinou nepropustitelní pacienti z Prahy. Možnost přijímat nemocné přímo z terénu získal kosmonoský ústav až v roce 1897, kdy se stal samostatným zařízením (4, 7, 9).

Provizorním řešením, jakým bylo zřízení kosmonoské filiálky, získal Český zemský výbor čas i peníze na vybudování nového zařízení. S ohledem na rovnoměrné rozložení jednotlivých ústavů bylo vybráno město Dobruška. V jeho blízkosti byl v letech 1876 až 1883 vybudován moderní a účelný ústav dodnes vzbuzující pozornost. První nemocní sem byli převezeni z Prahy roku 1880 a již následující rok dobrušský ústav přijímal pacienty ze své spádové oblasti. I v dalších letech probíhala čilá stavební činnost, takže koncem století poskytoval péči 1 400 nemocným (1, 4, 7).

Dalším krokem k odlehčení přeplněných pražských ústavů byla adaptace bývalé jezuitské rezidence v Opořanech (dnes Opařanech) u Tábora, kterou vlastnila rodina hrabat Paarů. Přestavba proběhla během několika měsíců a v říjnu roku 1887 začal Královský český zemský filiální ústav pro choré pomatence v Opořanech zaplňovat svých 279 lůžek prvními nemocnými z Prahy. V roce 1919 se stal samostatným zařízením a od roku 1923 byl postupně změněn v ústav pro slabomyslné děti (4, 7, 9).

Opořanská filiálka vyřešila jen na krátkou dobu problém s přeplněností stávajících ústavů. Zanedlouho bylo opět třeba rychle řešit situaci. Proto roku 1890 koupil Český zemský fond od Josefa Černého zámek v Horních Beřkovicích a nechal jej adaptovat na Královský český zemský filiální ústav pro choromyslné. Již následujícího roku sem byli převezeni první nemocní z Prahy. Roku 1892 pověřil Český zemský výbor dozorem nad hospodářstvím a ošetřovatelstvem kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, čímž se ústav po celých 28 let odlišoval od ostatních podobných zařízení v Čechách. V roce 1907 se rozhodlo o dalším rozšíření beřkovické filiálky. Bylo již známo, že ekonomicky výhodný je ústav do 1 200 lůžek, protože u větších zařízení dochází k neúměrnému nárůstu režie. Z tohoto důvodu měla mít filiálka ve své konečné podobě 1 000 lůžek. Stavební práce pokračovaly i po roce 1919, kdy se beřkovický ústav osamostatnil (3, 4, 7).

Některé zkušenosti s dosavadním budováním ústavů pro duševně nemocné uplatnil Český zemský výbor při stavbě dalšího mimopražského ústavu ve vesnici Bohnice u Prahy. Roku 1903 se rozhodl koupit od dědiců po K. Matoušovi rustikální velkostatek s pozemky pro stavbu moderního zařízení se 1 774 lůžky. Jedním z důvodů výběru tohoto místa bylo rychle se rozrůstající hlavní město Čech se stále ještě nedostatečně zajištěnou péčí o duševně nemocné. Druhým důvodem bylo zrušení slupské pobočky v roce 1895, na jejichž pozemcích byla zahájena stavba nových univerzitních budov. Královský český zemský ústav pro choromyslné v Bohnicích sloužil pět let jako pobočka pražského ústavu a samostatnost získal až 28. dubna 1909. Stavební práce pokračovaly i po první světové válce, kdy již Bohnice tvořily součást Velké Prahy. V roce 1925 tento největší

ústav v Čechách poskytoval péči až 2 036 duševně nemocným (4, 10).

Stálý nedostatek lůžek pro duševně nemocné vedl Český zemský výbor k rozhodnutí vybudovat další dvě mimopražská zařízení, která by doplnila stávající síť ústavů pro duševně choré. V Německém, nyní Havlíčkově Brodě a v Hroznětíně u Karlových Varů byly již zakoupeny pozemky, ale stavbě zabránilo vypuknutí první světové války (4, 5).

Československá republika tak mimo jiného zdědila po habsburské monarchii nedokončenou síť psychiatrických ústavů a chronický nedostatek lůžek pro duševně nemocné. S těmito problémy se potýkala po celou dobu své existence až do roku 1939. Špatný odhad potřebného množství lůžek zavinila podle Matouška (6) nesprávná a povrchní statistika duševně nemocných. Těžko dnes můžeme posuzovat některá rozhodnutí Českého zemského výboru, pokud neznáme zákulisí jednotlivých jednání. Místo toho uvedeme dva z celé řady názorů tehdejších odborníků.

Dlouhou dobu byly výhrady k budování ústavů v menších obcích s nedostatečně zajištěnou dopravou, kdy „...cesta do leckterého z nich je pravou kačínou poutí, buď daleká a obtížná, nebo nákladná...“ (2). Nevýhodná poloha ústavu zdražovala dopravu nemocných, zmenšovala počet návštěv příbuznými, znemožňovala zaměstnancům kulturní a společenské využití a lékařům navíc omezovala i kontakt s ostatními kolegy (2). Většina těchto problémů postupem času zanikla sama.

Dodnes však přetrvává řada nejrůznějších potíží způsobených již samotným nákupem zdánlivě laciných budov, které se adaptovaly na ústavy pro duševně nemocné. Frus (2) upozorňuje, že se jednalo o objekty opuštěné nebo takové, kterých se původní majitelé rádi zbavili. A skutečně – co se týče bývalé jezuitské rezidence v Opařanech, má bezesbýtku pravdu. Hraběcí rodina Paarů ji nabízela k adaptaci celkem třikrát – roku 1854 na ústav pro duševně nemocné, o čtrnáct let později na trestnici a naposledy roku 1887 opět na ústav pro duševně nemocné (9). Z těchto provizorií se v Čechách postupně vyvíjely „...ústavy samostatné, různými při- a přestavbami neméně nákladné, se všemi svými neodstranitelnými nevýhodami a nedostatky...“ (6). O to více si pak

musíme vážit lékařů Královských českých zemských ústavů pro choromyslné, kteří s těmito problémy denně zápolili, a přesto dokázali nejen vybudovat zařízení s velmi dobrou odbornou péčí, ale navíc i vědecky pracovat.

MUDr. Emanuel Doněk

Psychiatrická léčebna Kroměříž
Havlíčкова ul. 3887, 767 01 Kroměříž
e-mail: donek@plkm.cz

Literatura

1. Fink V. 120 let Psychiatrické léčebny v Dobřanech. Psychiatrická léčebna Dobřany 2001, 92 s.
2. Frus J. Proti zvláštním psychiatrickým oddělením při nemocnicích. Revue v neurol., psych. XVIII., 1921, 161–167.
3. Kolektiv autorů: Hradky a zámky v Čechách. Olympia, Praha 1986, 454 s.
4. Kolektiv autorů: Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách. Zemský správní výbor v Čechách 1926, 224 s.
5. Kořán J. 70 let Psychiatrické léčebny Havlíčkův Brod. In.: Čítanka z dějin českého choromyslnictví. Psychiatrická léčebna Havlíčkův Brod 1998, s. 3–11.
6. Matoušek J. Vzdělání počtu choromyslných na Moravě a jeho příčiny. Revue v neurol., psych. III., 1906, s. 80–81, 131–134, 198–201.
7. Vencovský E. Počátky české psychiatrie. SZdN, Praha 1957, 188 s.
8. Vencovský E. Čtení o psychiatrii. Avicenum, Praha 183, 248 s.
9. Vlček P, Sommer P, Foltýn D. Encyklopedie českých klášterů. Libri, Praha 2002, 778 s.
10. Výroční číslo Bohnice 99. Měsíčník Psychiatrické léčebny v Praze 8-Bohnicích, 1999, 26 s.